

The Children of...

Bizonyára véletlen egybeesés, mégiscsak jelképes: a jeles hazai szociológus-pszichológus házaspár „Az újjáépítés gyermekei – a konszolidáció gyermekei” címmel adja közre kutatásainak eredményeit, s ugyanakkor a Svédországban lezajlott nagyszabású médiakutatás adatairól „A tévé-kor gyermekei” című könyvben olvashatunk. S a „gyermek” egy harmadik új kötet címében is megjelenik, szintén a ’modern világ’ bálványára utalóan: „A McDonald’s gyermekei”. Kézenfekvő az ötlet: hangsúlyozni a dolog jelképességét, s csokorba vonni össze, egy recenzióba a műveket.

A recenzió alapkérdése elsősorban az: vajon az a történelmi torlódás, mely a közel egyidőben írott könyvekben tükröződik, alig elviselhető súlyos teher-e nevelőnek, növendéknek, vagy éppen a veszélyektől is jóformán megvédő immunitás előidézője? Könnyebb-e, nehezebb-e, keservesebb-e, örömtelibb-e, hatékonyabb-e napjaink közép-európai gyerek-nemzedékének szocializálódni – „nagy ugrással” – a modernitás, a globalizáció világába, mint a tempósan-organikusan haladó nyugati típusú társadalmakban? A fiatal nagyszülők, szülők nemzedéke éppen hogy előrehalad az újjáépítés és a konszolidáció szavaival jellemzett „létező szocializmus” idejének feldolgozásában, miközben gyermekeire immár egészen új, egészen „szép, új világ” kihívásai zúdulnak...

Melyek az „újjáépítés gyermekeinek” legfontosabb élményei? A társadalom tagjai elsősorban a túlélésért küzdöttek a háború utáni esztendőkből, nem adtak gyerekeiknek pedagógiailag motivált külön státust – olvashatjuk Hegedűs T. András és Forray R. Katalin munkájának 41. oldalán. Fontos tudni, hogy a kutatók alapvető módszere nemzedéktársaikkal folytatott csoportos interjúk feldolgozása, e módszer igen gazdag információkban, alapvetően koherens képek alakulnak ki, olykor egyes egyéni élmények – ugyan a leírás szövetébe beépülnek – nem igazolják a közös élményvilágot. Van néhány ilyen elmentmondó emlék is, alapvetően a nemzedék élményközössége nem vitatható. A módszert az eredmények igazolják.

Ezután fontos általánosítás következik a könyvben, melynek igazságáról a másik két kötet kapcsán is morfondírozhatunk. „A gyermeki szükségletekkel kapcsolatos megértést, beleérzést elsősorban olyan társadalomban várhatunk, amelynek tagjai biztonságban élnek.” Az elméleti kérdés immár tehát az: biztonságstársadalom-e a „tévé-koré” avagy a „McDonald’s-koré”? Hiánytársadalom-e vagy bőségstársadalom – mondjuk a magyarországi negyvenes évek ellátási viszonyaihoz képest?

De az „újjáépítés gyermekeinek” más meghatározó élménye is van „szocializációs puttyában”! Ez az első nemzedék – írják –, melyet sem jogilag, sem érzelmileg nem érintett a származás. A negyvenes évek grundjai, tarlói nemzedékének demokrácia-élménye meddig gyakorol hatást a társadalomra? S mi a különbség e demokráciaélmény és a klasszikus-polgári demokráciaélmény között? – gondoljuk tovább a kérdést, melyet – latensen – a szerzők könyvük 48. oldalán tettek fel. (Másként: „heterogénné váltak a lakóházak lakói, de a közös játékok homogenizálták a gyerekeket” – 52. oldal)

Fontos adalék e nemzedék szocializációjában a háború utáni helyzetben felértékelődött anyai szerep – így fogalmaznak: „erős magatartású, bár belsőleg aggodalmaskodó, bizonytalan anya” gyakorolt rájuk meghatározó befolyást, ez jelentett védelmet. Mindazonáltal a negyvenes évek gyermeknemzedéke alsó tagozatban legalább 4–5 órányi ellenőrizetlen szabadidővel rendelkezett, legalábbis Közép-Európa-Magyarországon – tud-

juk meg. („Odaát” lassan szolgálatba áll az elektronikus villanypásztor, a tévé, nemsokára megírja negatív utópiáját *Bredford* a felégetett könyvtárakról.)

Jellegzetes korélmény Hegedűs és Forray szerint, hogy a „gyereket illetően azonos nyelven beszéltek szülők és iskola” (66. oldal). Talán nálunk is utoljára? Bár, teszik hozzá, az ötvenes években jellegzetesen csökkent mind a szülők, mind az iskola tekintélye. Viktoriánus családszerkezet és porosz iskolarendszer harmonizált e nemzedék iskolázása idején. Mindenesetre: „kalkulálhatónak és irányíthatónak látszott mikroviláguk” – írják a 71. oldalon. Ez a biztonság sok mindent megmagyaráz. Még akkor is, ha hozzátartozik: e biztonságnak ebben az időben már az az „összeesküvés” az ára, hogy tudják: a makrovilágról nem szabad beszélni. Más tabuk is vannak e nemzedék és szülei kommunikációjában: a halál, a szex és a különbségek. (Megannyi média- és reklámszimbólum – tesztem hozzá a két nyugati könyvre utalva.)

Sőt mi több: az ötvenes években mindehhez a pénzről való beszéd tabuja járult. (Vajon ezen elhallgatások felfakadása mikor következett be nálunk, s a robbanás nagyobb volt-e, mint „más nemzeteknél”? *Méreit* idézik a szerzők, aki szerint „ez az utolsó generáció, amelyik még vágyva vágyott felnőtté válni”. (Az infantilizálódás jegyeit szokták emlegetni a média- és McDonald’s-ellenes próféták napjainkban.) 1956-ot ebből a szempontból értékelték úgy, hogy „elveszett a felnőttek autoritása” (emlékezzünk a „Megáll az idő” című *Gothár*-filmre!).

Összefoglalóan: az újjáépítés nemzedéke „az utolsó volt a nemzedékek sorában, melynek magánéletét elfedte az iskola, a mozgalom, a paramozgalom. Ám az első, „melyiknek sikerült bedugnia lábát egy résnyire kinyújtott ajtóba” – írják. Önvallomásszerűen olvashatjuk a 113. oldalon: „Mi még bűnös úton jutottunk farmernadrághoz (néhol úgy is kezeltek ezért, mintha egy szervezett alvilág tagjai lennénk), és ma már nem tartjuk (1987-ben írják! – T. L.) eléggé színesnek, eléggé eredetinek a magyar punkokat, akiknek legfeljebb a nevetéssel és nyugdíjas korúak haragjával kell dacolniuk, nem egy államapparátussal.” Másutt: „Utolsó évfárat, mely nem született bele egy új társadalomba, de elsőnek nőtt fel egy új társadalomban... akkor kezdett felnőtt lenni, amikor az individuum kezdett érték lenni.”

Összefoglalóan ennyi a negyvenesek öröksége.

S a „konszolidáció gyermekei?” Megannyi új dolgot regisztrálnak a kutatók. Például azt, hogy e nemzedék idejére szorult ki a verés mint nevelési módszer, megjelent a gyermek partnerként kezelése (143. oldal). A konszolidáció korszakának tagadhatatlan jellemzője, hogy a kisgyermekkor optimizmusa egybeesett az országos optimizmussal – egészen addig (ez az élmény a záróélménye e nemzedéknek), míg a válság „begyűrűzik” ebbe a világba. Fontos, minálunk új elem, hogy a generáció többsége jár állami intézménybe – már óvodába is. S – ugyancsak új jelenség – a növekvő kínálat csökkentette a szabadon

Az újjáépítés nemzedéke „az utolsó volt a nemzedékek sorában, melynek magánéletét elfedte az iskola, a mozgalom, a paramozgalom. Ám az első, „melyiknek sikerült bedugnia lábát egy résnyire kinyújtott ajtóba” – írják. Önvallomásszerűen olvashatjuk a 113. oldalon: „Mi még bűnös úton jutottunk farmernadrághoz (néhol úgy is kezeltek ezért, mintha egy szervezett alvilág tagjai lennénk), és ma már nem tartjuk (1987-ben írják! – T. L.) eléggé színesnek, eléggé eredetinek a magyar punkokat, akiknek legfeljebb a nevetéssel és nyugdíjas korúak haragjával kell dacolniuk, nem egy államapparátussal.” Másutt: „Utolsó évfárat, mely nem született bele egy új társadalomba, de elsőnek nőtt fel egy új társadalomban... akkor kezdett felnőtt lenni, amikor az individuum kezdett érték lenni.”

választható időt! (Lám-lám, a konszolidáció ára – legalábbis minálunk – a szabadidő elvesztése. Érdekes adat lesz majd *Anita Werneré*, aki arra hivatkozik, hogy a tévé hatására igenis nő a hobbikultúra, de ne vágjunk a dolgok elébe!). Majd az intézmények elleni lázadás lesz a nemzedék élménye! (Nota bene itt – erről nem szólnak Forrayék – csaknem helyreáll a történelmi szinkronitás, '68 nemzedéke itt és ott... A mi „dühöngő ifjúságunk”, illetve szelíd „virágemberei” lesznek az újfolkloristák, *Bodor Ferenc* szavával – a „nomád nemzedék”, *Sebőkék*, *Vidákék*, *Zsuráfszkyék*, hogy a nemzedék jeles alakjaira utaljak, akik mellel – vagy nem is mellel – kontinuum ösre letek az „újjáépítés nemzedékének” jelképes emberpárjába: *Nagy László*ban és *Szécsi Margit*kában. (1)

A „konszolidáció nemzedékének” új jellemzője, hogy csökken testi, fizikai igénybevételek, egy új testkultúra – közeledik a fitness! – jelenik meg (187. oldal).

Összegzésül: azt írták a szerzők, hogy a hatvanasok a leghosszabb, a negyvenesek a legrövidebb béke alanyai. A negyvenesek egy korszak elejének részesei, a hatvanasok egy korszak végéé: az „elkészt magyar csoda” ciklusát jelzik. A negyvenesek jellemzője az autonómia, a teljesítményközpontúság, az optimizmus, a hatvanasoké az „államosított” gyerekkor (2), ám az emberközpontúság mégis, s mindehhez a pesszimizmus.

„Ebből az következik, – jövendölték – hogy a 21. század már valóban gyermekcentrikus lehet, ha nem vesszük figyelembe a lehetséges bombákat, rakétákat, robbanófejeket (222. oldal). Ugyan a század utolsó éveiben robban csakugyan elég – istenem, elég?! – akna és bomba, főleg a mi régióinkban (Boszniától Csecsenföldre), ám – idézett szerzőink mégiscsak szimbolikusan értelmezték a robbanást. A hamburger-bomba és a média-bomba veszélyeiről fejtik ki véleményüket. E két veszély a magyar szerzők prognózisában nem szerepelt.

Paul Ariès hevesen *Savonarola*-i és *Marx*-i dühvel és hévvel, gyilkos satírával, közben igazán pontos elemzésekkel leplezi le a „McDonaldizmust”, a globalizációban vemhessé vált rossz anyát (ha már itt tartunk: némi freudizmus sem idegen egyébként tőle), mely egyaránt uniformálja a globalizációs étkek fogyasztóját és termelőjét is, az ifjúságnak e két meghatározó csoportját. Nincs menekvés – figyelmeztet a szerző. Nem lát módot az új Moloch megfékezésére, de semmi jót nem tud a nemzetközi gyorsétterem-lánc mentségére írni.

A svéd szerző a tévéről szólva jóval óvatosabb, árnyaltabb, derűlátóbb. Kutatói eszközrendszere is a leggazdagabb, szolid empirikus kutatások sokaságát elemzi. 1940-es amerikai médiakutatás eredménye a meghatározó kiindulópontja: „a média hatása nagy mértékben attól függött, hogy az emberek hogyan foglalkoztak tovább a hallottakkal-látottakkal a család, a barátok és mások körében folytatott személyes beszélgetések során.” (14. oldal) Ez a típusú tanulság többször is visszatér – lehetünk tőle optimisták vagy pesszimizták: a média, a tévé hatása nem önmagán múlik, hanem a médiafogyasztó társadalmi, szociokulturális meghatározottságán. Ilyen család gyermekét agresszívvá teszi a médiaagresszió, olyanét meg nem. Ilyen egyszerű. Nem átkozza a médiát. A tudás megszerzésében kifejezetten hatékony eszköz. Norvég adatok szerint nyelvtudás-, sőt IQ-növekedés is várható a tévénézéstől. Az igaz: az elméleti tudás csökken, a gyakorlatias növekszik. A média befolyásol – idéznek 1992-es kutatást –, ám – teszik hozzá ugyane kutatás alapján – a médiasztárok is valahonnan, a valódi társadalomból szerzik információikat (24. oldal). 1969-ben, '78-ban, '90-ben megismételt kutatás alapján arról szól, hogy korántsem igazolható, hogy a tévé passzívvá tesz. Más médiától vette el az időt a tévé, a szervezett szabadidő mértéke nem csökkent. Még azt is hozzáteszi bölcsen a 38. oldalon, hogy a „médiahasználat esetleg szociális és kulturális szempontból kevésbé értékes tevékenységek rovására is csökkenhet”. Egyetlen vizsgálat – illendőnek tartja erről is a számadást – igazolja, hogy a tévé árt a kreativitásnak, más kutatások szerint a hobbik változatossága éppen a tévé hatására nőtt. Azt is igazolni látja, hogy minél nagyobb a médiakinálat, annál kevésbé becsülik a fiatalok. Van tehát mód a demonizálás elkerülésére – ez éppenséggel a média pluralizálása! Másutt arról számol be ezzel egybehang-

zóan, hogy a video általánossá válásával veszített „antiestablishment” jellegéből. (Tán éppen ekkor írta Nagy László: „A jóllakás partjainál megfeketedik minden zászló.” Hát most melyik a jó?)

1982-es kutatás alapján – ekkor látnak hozzá idézett magyar szerzőink is a „...gyermekei”-kutatáshoz – azt állítják, hogy a tévé hatására csökken a nemzedéki különbség, a tévézőző gyerekek részt vesznek a felnőttek beszélgetéseiben (az életkori „emancipáció” más jelenségeiről szólnak mégis a magyar szerzők is más okokra visszavezetve). (3) Más kérdés – egyáltalán nem elhanyagolható –, hogy arra is felhívja a figyelmet (bár a könyvben idézett kutatásoknak ez még alig témája, lám, így avulnak az adatok!), hogy az új médiatechnológiák újratemelik az egykorvult generációs szakadékot. A szülők nemzedéke ezek szerint „odaát sem” tart lépést az elektronikus országúton kialakult tempóval.

Sorra veszi Anita Werner a hagyományos média-előítéleteket, s óvatos, alapvetően mégiscsak szelíd, mondhatni megnyugtató válaszokat talál (nem média-ügynökként!). Így idéz egy hetvenes években végzett vizsgálatot, mely szerint minél többet nézték a gyerekek a tévét, annál hagyományosabb kép alakult ki bennük a férfi és női viselkedésről. Lám-lám, a tévé a konzervatív értékek közvetítője!

Az olvasás és a tévé viszonyáról is kedvezőbbek az adatai, mint a mi *Nagy Attilánké*. A norvég gyerekek körében 1980-ban és 87-ben végzett kutatások szerint még nőtt is az olvasási kedv! Más adat szerint csak kis mértékben csökken az olvasás vonzereje. Még a kulturális uniformizálás rémképének is ellentmond az az adat, mely szerint a skandináv nemzetek közt is jellegzetes különbségek mutathatók ki. A svéd szülők elítélték a tévé-reklámot, a dán szülők inkább támogatták.

Rokonszenves a szerző objektivitást vállaló, körültekintő, tárgyyszerű hangja. El is hiszem bizonyított állításait.

Csattanóként immár csak egy adat – suta válasz, de mégiscsak valamiféle válasz az írás elején feltett igen fontos kérdésekre. 1954-ben – a magyar „újjaépítés gyermekeinek” kritikus kamaszkora kezdetével egyidőben Svédországban az új iskolai tanterv bevezeti a Médiaismeretek tantárgyat. Könnyű nekik... Csak azt nem tudom, hogy sóhajtsak-e vagy legyintsek. (4)

Jegyzet

(1) BODOR Ferenc (szerk.): *Nomád nemzedék*. Népművelési Intézet, Bp, 1981., illetve v.ö. NIEDERMÜLLER Péter – ZELNIK József: *Folklór és kulturális alternatívák*. Folklór – Társadalom – Művészet 1983/3. sz. A problematika gazdagodik, ha arra gondolunk, hogy a magyar, közép-kelet-európai ifjúsági újfolklorizmus mennyiben kontinuos az eredeti folklorisztikus korszak „utolsó órájával” (ez egy mai folklór-program neve egyébként), illetve mennyiben új társadalmi jelenség már. A szövött ruha, a magakészítette cserépedény, a csuhé- és fajták kultusza hagyományápolás-e egyszerűen, vagy mint a „magyar nomádok” vélték: első, korai, szelíd lázadás (amolyan védegylet) a fogyasztói társadalom, a tömegtermelés ellen.

(2) v.ö. SZABÓ Ildikó hasonló könyvcímét. (*Az ember államosítása*. Bp, 1991.) Lapzárta után megjelent új kiadása az Új Mandátum Kiadónál: egyenesen a *Pártállam gyermekei* címet viseli.

(3) v.ö. ugyane jelenségről Marie WINN sokat idézett, kevésbé szakszerű, de roppant borúlátó könyvesszéjét: *Gyerekek gyermekkor nélkül*. Bp, 1990.

(4) Nem ejtettem szót az Ecclesia-nál közreadott a *Szektások gyermekei* című német könyvről. KAMARÁS István e lap hasábjain írt róla kemény kritikát.

HEGEDŰS T. András – FORRAY R. Katalin:

Az újjaépítés gyermekei – a konszolidáció gyermekei.

Magvető Kiadó, Bp, 1989.

WERNER, Anita: *A tévé-kor gyermekei*. Közreadja és fordította KUNSZENTI Ágnes. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 1998.

ARIÉS, Paul: *A McDonald's gyermekei*. L'Harmattan Kiadó, Bp, 2000.

Trencsényi László